

цілісності).

У період апогею «боротьби» фіксистів і мобілістів офіційно було започатковано морську геологію в АН УРСР (1962 р.). Подальший розвиток геології океанів і морів дає поштовх до виникнення концепції літосферних плит. Такий кут зору на землебудову «породжує» нові наукові напрями в різних природничих науках і спонукає до висунення альтернативних думок на усталені концепції. Участь у морських експедиціях співробітника ІГН АН УРСР доктора геол.-мін. наук А.Я. Дроздовську надихнули по-новому реконструювати природничу історію хімічної еволюції Світового океану й атмосфери в геологічній історії Землі («Химическая эволюция океана и атмосферы в геологической истории Земли», 1990) [2]. За допомогою законів термодинаміки вона вперше довела низку тверджень, які дають підставу до висунення альтернативної думки щодо поглядів В.І. Вернадського на час зародження життя на Землі (на думку Володимира Івановича атмосферу сформували біологічні організми) і нині потребують осмислення та подальшого розвитку науковою спільнотою [2; 4–5].

Висновок. Розглянувши історичний зріз спадщини акад. УАН В.І. Вернадського, наголосимо, що закладені ним наукові ідеї актуальні і нині та впроваджуються в практику життя, розвиваються на новому науковому рівні його послідовниками, які займають гідне місце в когорті його прибічників у галузі природничих наук.

Література

1. Вернадский В.И. Биосфера и ноосфера / Владимир Иванович Вернадский. — М.: Наука, 1989. — 262 с.
2. Дроздовская А.А. Химическая эволюция океана и атмосферы в геологической истории Земли / Алиса Акимовна Дроздовская. — Киев: Наук. думка, 1990. — 208 с.
3. Ларченков Е.П. Геология в Одесском университете (Очерки истории кафедры общей и морской геологии) / Ларченков Е.П., Кравчук О.П., Кравчук А.О. — Одесса: Феникс, 2009. — 536 с. — (Возникновение геологии как науки. Основные идеи в период ее становления).
4. Половка С.Г. Історія морських геологічних досліджень в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра геол. наук: спец. 04.00.23 «історія геології» / Сергій Григорович Половка; Інститут геологічних наук НАН України. — Київ, 2011. — 36 с.
5. Половка С.Г. Сто морських геологів України / Сергій Григорович Половка. — Київ-Умань: «Візаві», 2007. — 261 с.

ШИШАЦЬКА ХРОНІКА В.І. ВЕРНАДСЬКОГО

Самородов В.М.¹, Кигим С.Л.²

¹ *Полтавська державна аграрна академія*

² *Полтавський краєзнавчий музей імені Василя Кричевського*

*Десь тут урвалась пам'ять історична,
зате вона навіки золота
Ліна Костенко*

Для всіх дослідників творчої спадщини всесвітньовідомого природознавця і мислителя В.І. Вернадського, для кожного, хто вивчає проблему біорізноманіття, ділянка землі на Шишаччині оточена повагою. Адже саме тут він опрацював дев'ять розділів своєї ґрунтової книги «Жива речовина» [3]. Під цією назвою вона відома всьому світу і привертає до себе все більше уваги науковців, передовсім напередодні 100-річчя від дня початку роботи над нею

у 1916 р. З огляду на це, історія створення дачі, її роль у житті родини Вернадських потребує свого ретельного опрацювання, бо саме тут «були закладені основи нових наук, виникав новий світогляд» [3]. Тож постараємось висвітлити всі відомі нам факти, пов'язані з історією цього важливого куточка України, який назавжди, без перебільшення, увійшов до золотого фонду Вернадистики [2,3,6,7].

У 2014 р. минає 100 років з часу побудови на Полтавщині дачного будинку Вернадських. Вчений згадував, що: «Влітку (1889-1918), за винятком майже щорічних поїздок за кордон і польової роботи з мінералогії і геології, ми жили в Полтаві і Полтавській губернії, де жили батьки моєї дружини і де в мене був маленький хутірець на Пслі біля Шишак» [6].

На Бутовій горі, розташованій між селами Шишаки і Яреськи Миргородського повіту Полтавської губернії (тепер село Яреськи Шишацького району Полтавської області), В.І. Вернадський у травні 1913 р. придбав ділянку землі, зайняту лісом, площею 12 десятин (13,08 га) під будівництво дачі. Місце розташування садиби обрано не випадково. Мальовнича місцевість — глибока річка Псел з чистою водою, дубовий ліс, оксамитові луки, голуба далечінь, що відкривається з пагорбу і тягнеться до Великих Сорочинців. Напевно, краса природи привабила родину вченого. Слід зазначити, що тут спостерігається унікальне природне явище — порушення закону (ефекту) К.М. Бера, коли річка північної півкулі Землі підмиває як зазвичай не правий, а лівий берег. Саме Бутова гора розташована на високому лівому березі Псла. Напевно, В.І. Вернадський не гадав про те, що поселиться у такій аномальній місцевості, коли пізніше, у 1927 р. опублікував зворушливу статтю «Памяти академика К.М. фон Бера», присвячену 100-річчю обрання вченого членом-кореспондентом Петербурзької академії наук. Про явище, відкрите у 1857 р. К.М. Бером, В.І. Вернадський писав: «Закон Бера — пояснення характеру берегів річок обертанням Землі. Проста ідея, яка пов'язує геологічні та географічні явища із загальними властивостями планети». Високий лівий берег річки Псел можна спостерігати в області тільки на Шишаччині від села Ковалівка до села Яреськи на протязі 35–40 км.

До Шишак В.І. Вернадський потрапив завдяки брату дружини — Георгію Єгоровичу Старицькому, який мав там власну садибу. У листі В.І. Вернадського до Наталії Єгорівни з Гаспрі від 23.03.1912 р. читаємо: «Переговори з Георгієм Єгоровичем про придбання ділянки землі. Він теж хоче — схиляється, здається, до Псла» [1]. Вже в листі до О.Є. Ферсмана від 18 квітня 1913 р. В.І. Вернадський пише: «Тут весна — гарно. Їздив до Псла, та виявилось, що чудовий куточок, який хотів придбати, в цьому році не продається, і я зовсім не розумію, чому власниця нам оголосила це після оглядин! У всякому разі поїздка була чудовою» [7]. Літній відпочинок 1913 р. В.І. Вернадський з дружиною провели на дачі у Петра Івановича Красовського — адвоката, присяжного повіреного Полтавського окружного суду, приятеля Г.Є. Старицького. Дача Красовського була на околиці села, майже у лісі.

Будівництво дачного будинку Вернадських було розпочато у 1913 р. і продовжувалось весною 1914 р. [2,6,7]. У листі від 9.04.1914 р. Н.Є. Вернадська писала Володимирі Івановичу: «У Бутово ще будівля не закінчена і придбання (кінь, корова, бричка, ванна, W.C. та ін. та ін.), окрім того% архітекторські Фролову» (Дмитро Матвійович Фролов — полтавський архітектор, член Полтавської міської управи). Будинок був споруджений у стилі «український модерн» за проектом Василя Григоровича Кричевського — видатного українського художника, архітектора, одного із фундаторів Української академії мистецтв, автора видатної пам'ятки української архітектури — будинку Полтавського губернського земства (тепер краєзнавчий музей, що носить його ім'я) [4]. Підтвердження цьому знаходимо у листі доньки В.І. Вернадського Ніни Володимирівни Вернадської-Толль до хранителя кабі-

нету-музею В.І. Вернадського у Москві В.С. Неаполітанської від 5 грудня 1975 р. Вона згадує: «Про Шишаки: це був чарівний будинок, побудований художником Кричевським у староукраїнському стилі, у півтора поверхи, балкон з точеними дерев'яними колонами. Був чудовий вигляд на Псел, а за ним піски і вдалині, за 20–25 верст білили Великі Сорочинці... Був горб «кобила», на якому росла ковила. Ніколи ніхто там не косив. Це було подібно до раю...» [2,6,7]. У листі від 28 березня 1976 р. вона намалювала цей будинок по пам'яті. У цьому листі Ніна Володимирівна пише: «Я вже декілька років не малювала, але я постараюся для Вас намалювати наш будинок у Шишаках — у мене ніяких фотовідбитків. Його побудував художник Кричевський за ідеєю моєї матері — балкон з дерев'яними, закрученими колонами у 1½ поверхи. Пам'ятаю, мама говорила, що він не зрозумів, що вони хотіли і не те побудував. Але ми дуже любили цей будинок» [2,6,7]. Малюнок доньки вченого — єдине документальне зображення дачного будинку Вернадських на Бутовій горі, яке дійшло до нас. Вочевидь, зведення будинку здійснював полтавський архітектор Д.М. Фролов за проектом В.Г. Кричевського.

Підрядчиком на його спорудженні був шишаччанин козацького походження Леонтій Трохимович Сердюк, з родиною якого у Вернадських склались добрі стосунки. Про це вчений писав: «У Шишаках наші дружні відносини із Сердюками — козацькими хліборобами» [4]. У родині Сердюків було троє синів — Леонтій, Іван і Федот та дві доньки — Ірина (Оришка, у заміжжі Паламарчук) та Мотрона (у заміжжі Тутка). Старший брат — Леонтій Трохимович (1884–1977), за словами Володимира Івановича, був розумною і благородною людиною і, «... дуже нам допомагав у дрібницях нашого життя на Пслі» [4]. На думку В.В. Хурси — дослідника шишацького періоду життя вченого, Л.Т. Сердюк вирізнявся серед людей високою порядністю.

Нові цікаві відомості про стосунки Вернадських з родиною Сердюків знаходимо у спогадах його онуки, Олени Григорівни Омельченко (1927 р.н.), яка зараз проживає у с. Великі Сорочинці на Миргородщині. Разом із спогадами О.Г. Омельченко передала Полтавському краєзнавчому музею імені Василя Кричевського унікальні фотовідбитки із зображенням членів родини Сердюків. Її мати — Ірина (Орися) Леонтіївна Лень (1904–1991) часто розповідала про зустрічі з Вернадськими. Олена Григорівна згадує: «Леонтій Трохимович дуже цінував Володимира Івановича. Моя десятирічна мама носила пошту Вернадському. Щодня ця дівчинка повинна була пройти чимало кілометрів, бо жили вони на Лузі, пошта — у центрі Шишак, а Бутова гора — ще далеченько. Коли вона запитала, скільки ж платитимуть Орисі, то дідусь відповів: «Ніскільки, вона ж і так бігає, а ти якби знала, який він учений». Та Вернадські завжди дівчинку зустрічали і пригощали. Дарували подарунки. Про приязні відносини між Вернадськими і Сердюками свідчить і той факт, що Старицькі запросили Орисю та її брата Сергія до себе в Полтаву на Новий рік» [4]. І далі продовжує Олена Григорівна: «З розповіді мами, В.І. Вернадський був доброю, щирою людиною, який любив простий народ, допомагав йому. Вона часто згадувала той день, коли у дідуся Сердюка кінною молотаркою обмолочували снопи пшениці, вирощеної на Бутовій горі. Ніна Вернадська та її брат Георгій були одягнені, як і наші селяни, і працювали дуже старанно. Моя бабуся, Сердюк Меланія Іванівна, приготувала обід і накрила стіл у хатинці для Ніни і Георгія. Та вони сказали, що будуть обідати разом із усіма» [4]. В.І. Вернадський підтримував зв'язки з Леонтієм Трохимовичем Сердюком і після від'їзду з Шишак [2,4,7]. За спогадами О.Г. Омельченко, після повернення з евакуації вчений надіслав Л.Т. Сердюку листа, у якому пропонував у той важкий час допомогу. «Дідусь подякував і відмовився», — згадує онука. Сам В.І. Вернадський відзначає: «...здається у 1935 р. я писав Леонтію Трохимовичу Сердюку — одержав дуже милого листа. Він був головою колгоспу — здається, у Шишаках. Я побоявся відповідати, щоб не підвести його» [4]. Слід

зазначити, що, за свідченням рідних, Л.Т. Сердюк ніколи не займав посаду голови колгоспу, а був простим колгоспником. Не зрозуміло, як вважає укладач щоденникових записів В.І. Вернадського, доктор геолого-мінералогічних наук В.П. Волков, чого вчений побоювся подальшого листування, адже в той час «він був шанованим радянським академіком» [4]. Нещодавно в особовому архіві В.І. Вернадського, що зберігається в Архіві Російської академії наук (Москва), знайдено листи Л.Т. Сердюка до Н.Є. Вернадської та В.І. Вернадського, датовані 1914 та 1937 роками, які репрезентують подробиці, пов'язані з облаштуванням дачі, з тим, як жили Вернадські, що їх цікавило і захоплювало. Так, у листі Л.Т. Сердюка до Н.Є. Вернадської, датованому 4 лютого 1914 р., Леонтій Трохимович повідомляє про городні овочі, строки їх посіву, про придбання їх насіння, розсади, саджанців ягідних культур, які будуть висаджені на садибі вченого. У листі Л.Т. Сердюка до подружжя Вернадських, надісланому також із Шишак 15 серпня 1937 р., він описує життя своєї великої родини, згадує минуле: «На Бутовій горі стоїть ряд тополь, посаджених моїми руками, які нагадують минулі роки» [4]. На думку В.В. Хурси, у висадженні тополь (місцеві жителі називали їх яворами) у верхній частині садиби брав участь сам В.І. Вернадський, який посилав Л.Т. Сердюка за саджанцями до Києва. Частина цих дерев збереглася до початку 80-х років ХХ ст. [7].

Леонтій Трохимович прожив довге життя, мав шестеро дітей. Всі його доньки — Ірина, Марія і Настя стали вчительками, сини — Сергій та Гаврило — загинули у роки Великої Вітчизняної війни. Син Григорій помер у Шишаках. Останні роки життя Л.Т. Сердюк жив з донькою Настею у Шишаках на Лузі коло Псла, у хаті, яку він побудував після війни [4].

На спорудженні дачного будиночку В.І. Вернадського теслярем працював молодший брат Леонтія — Федот (роки життя не встановлені), який покохав доньку вченого — Ніну. Про стосунки молодих людей Володимир Іванович неодноразово згадує у своїх щоденниках: «Ніночка з Федотом були нареченими (самі вважали себе так). Федот був поетичним хлопцем — українцем російської орієнтації»; «Федот Трохимович Сердюк — молодший син старої козацької родини... Закінчилось це романом. Я не заперечив, вважаючи, що ця родина — більш благородна і порядна, ніж шлюб моїх сестер на синах із поміщицьких дворянських родин»; «Він був для мене представником здорового середовища — глибини народної... Я яскраво пам'ятаю мої розмови з Ніночкою про це. Я думаю, що у мене тут було повернення до вихідного коріння нашого роду — до козацтва» [4]. Племінник Леонтія і Федота Сердюків (син їх рідної сестри Ірини) Сергій Максимович Паламарчук (1904–2001) згадує: «Вернадські вели дядю до науки. Федот Трохимович закінчив у Полтаві гімназію. Залишилась у мене реліквія дядька — «Курс мінералогії». Очевидно, він вивчав її» [4].

Книга «Учебник мінералогії», видання 1887 р., зберігалась у родині Паламарчуків, а у 2011 р. була подарована Полтавському краєзнавчому музею імені Василя Кричевського сином С.М. Паламарчука — Євгенієм Сергійовичем (1933 р. н.), вчителем, Відмінником народної освіти УРСР. Можна припустити, що ця книга з особистої бібліотеки В.І. Вернадського, адже відомо, що багата бібліотека вченого була і на Бутовій горі. Про це донька В.І. Вернадського писала у листі до В.С. Неаполітанської: «...Книги були у шафі вздовж стіни в їдальні на першому поверсі» [2,7]. Із щоденникових записів В.І. Вернадського дізнаємося, що донька вченого неодноразово приїздила до Шишак у 1918 і 1919 роках, коли родина Вернадських залишила Бутову гору. Щоденниковий запис вченого від 11.08.1918 р.: «...Хвилювання за Ніночку, завтра тиждень, як вона поїхала в Бутово — а від неї немає ніякої вісточки». Повідомлення від 17.08.1918 р.: «Від Ніночки листи від 11 і 13 серпня — все гаразд. Її зауваження про необхідність правильного госпо-

дарства вірні, але немає сил у мене. Я неодноразово про це думав». Значний інтерес має запис від 23.09.1919 р.: «Учора у Полтаві...З Нінусею розминулися — повинна була приїхати з Шишак разом з Федотом Трохимовичем Сердюком, його беруть по набору» [4].

У липні 1919 р. до Полтави вступила добровольська армія головнокомандуючого Збройними силами півдня Росії генерал-лейтенанта А.І. Денікіна. У цей час (з 7 серпня до 11 жовтня 1919 р.) полтавським губернатором був призначений Г.Є. Старицький [2]. Вірогідно, що родинні зв'язки Вернадських із Г.Є. Старицьким вплинули на те, що наречений Ніни вступив до денікінської армії, де служив у Дроздовському офіцерському піхотному полку. Подальша його доля до кінця не з'ясована. На думку В.В. Хурси, Федот Сердюк у 1919 р. був мобілізований вдруге, на Кубані захворів тифом і помер. Відомо, що Ніна важко переживала втрату коханого, про що свідчать щоденникові записи В.І. Вернадського. Від 23.03.1920 р. читаємо: «...Смерть розбиває життя і близьких. Зараз Ніночка нею страшенно уражена, хвилюється за Ф.Т. Сердюка. Можливо, його вже немає?». У листі від 4.04.1920 р. — «Дуже важко і сумно за Ніночку, вона одержала від Бориса Федоровича Ромберга листа, в якому говориться, що Федот Трохимович Сердюк хворий на висипний тиф і залишився на Кубані. Ніночка вважає, що він загинув. Усі його товариші повернулись». Роздуми про життя доньки знаходимо у записі вченого від 28.08.1920 р.: «Важко залишати Ніночку, але у неї своє життя і життя нам чуже. Наташа з Ф.Т. Сердюком також мало примириться... Втім, якщо у той були діти, я примирився б» [4].

Про долю свого колишнього нареченого Ніна дізналась значно пізніше, коли вже жила з родиною у США. У листі до матері — Наталії Єгорівни, від 13 травня 1941 р. Ніна Вернадська-Толль повідомляє, що вчитель російської мови її доньки Тетяни навчався у Москві у В.І. Вернадського: «Її учитель колись навчався у папочки, от збіг, а другий збіг, що він до 1923 р. постійно бачив Федота, з яким останній раз розлучився в Ельзасі у Франції. Яка доля. І ні він, ні я не знали, що були так близько у 1923 р. Я абсолютно приголомшена і щаслива — але все це зараз байдуже, тому що практично пройшло вже більше 20 років, як ми розлучилися. Але так хотілося його розшукати». Слід зазначити, що у 1922 р. Ніна разом з батьками виїхала за кордон. У Празі вона вступила на медичний факультет університету, у якому викладав її брат Георгій. В.І. Вернадський з дружиною до 1926 р. жили у Франції, де у Сорбонні вчений читав лекції з геохімії. Цікаво описує майбутнє своєї доньки В.І. Вернадський у своєму щоденнику (9-19 березня 1920 р.). Ці записи з'явилися після перенесення вченим важкої хвороби — черевного тифу, під час якої, за його словами, «пережив картину мого майбутнього життя до смерті» [1]. У цьому сні-мріянні він бачив дві різні картини майбутнього життя своєї доньки. За однією: «шлюб з Ф.Т. Сердюком, спочатку життя у Шишаках — але поїздка до нас в Америку. В кінці кінців Федот Трохимович і Ніна вирішили переселитися в Америку, так як умови життя у новому аграрному устрої на Україні були важкі і не давали простору для вільного особистого агрономічного будівництва при величезних податках: треба було мати або великі творчі здібності і капітал, або ж входити в асоціацію з іншими людьми, коли особистість багатьох пригнічується. В Америці вони одержали достатній шматок землі і стали вести господарство... Діти — 2 сини і донька — значну частину жили з Наташею у нас...» [1].

Сон В.І. Вернадського частково здійснився, адже з 1939 р. Ніна жила і працювала в США, але долю свою поєднала не з шишацьким козаком, а з іншим чоловіком — М.П. Толлем — археологом, професором Йельського університету.

Дружні стосунки В.І. Вернадський підтримував із середнім братом — Іваном Сердюком. Відомо, що, перебуваючи у Полтаві, В.І. Вернадський не-

одноразово зустрівся з ним, про що свідчать щоденникові записи: «Учора, тільки після розмови з Іваном Трохимовичем Сердюком, тепер офіцером українських гайдамаків, які прийшли разом з німцями (19.03.1918); «Був І.Т. Сердюк, їде у Шишаки, залишив українську армію» (8.04.1918). Майже через місяць ще один запис: «Учора розмова з І.Т. Сердюком, тепер секретарем «Вільного голосу». Дмитро Соловей (1888, м. Срібне Полтавської губ., тепер Чернігівська обл. — 1966, США) — історик, економіст, статистик, який у той час жив у Полтаві, у спогадах за 1918 р. згадує І.Т. Сердюка: «У нас жив тоді на Некрасівській Іван Сердюк з Шишаку, демобілізований старшина — українець моїх років. Працював він 1918 р. в редакції газети, що звалась «Полтавський голос»... Далі він примкнув до війська Директорії, опинився на еміграції, а 1944 р. я прочитав у «Краковських Вістях» коротку замітку про його смерть десь у Німеччині» [4].

Доля братів Сердюків, яка є типовою для покоління людей того часу, вражає своїм трагізмом. Разом з тим, слід зазначити, що незважаючи на складні життєві обставини, вони не втратили високі людські риси, які так цінував В.І. Вернадський [4].

Влітку 1914 р. Вернадські переїхали до будинку, який налічував 11 кімнат: 3 внизу, 7 — на головному корпусі, 1 — у мезоніні [2,6,7]. Будинок був різнорівневий: від дороги одноповерховий з мезоніном, а від лісу — двоповерховий. Садибу обгородили селянським тинем, на якому розвішували глечики, навколо будинку зростали різнокольорові мальви. Назва поселення збереглась у листуванні В.І. Вернадського з дружиною: Бутова Кобила, Бутова гора, Ковил гора. На думку В.В. Хурси, протяжні підвищення серед лісових долин у Шишаках називали «Кобилами». На Бутовій горі — Бутова «Кобила» [7]. Існує ще одна версія щодо цієї назви: ця частина Бутової гори має схожість з кобильчою головою. Так у листі від 18.10.1913 р. Н.Є. Вернадська писала В.І. Вернадському: «Чарівна ця місцинка. Я тепер значно краще розгледіла її, завдяки осені та відсутності зелені. Взагалі, чарівна наша садиба. Геть усі називають її Бутово. Глас народа — глас Божий! На мій погляд, треба називати її Бутово. Куплена нами гірка — Бутово, за якою називається вся місцевість Бутово! Як ти гадаєш?». В.І. Вернадський у відповіді дружині запропонував: «Звичайно, «Бутово» чи «Бутово-Вернадське» чудово» [2]. В.І. Яковенко — відомий лікар-психіатр, дача якого, побудована у 1913 р., знаходилась недалеко на Бутовій горі, запропонував назвати хутір «Макітра», так як місцевою ямою була схожа на горщик.

П'ять років поспіль (1913–1917) Вернадські проживали літньої пори у Шишаках. На Бутовій горі Володимир Іванович не тільки відпочивав, а й продуктивно працював. У 1913 р. ним тут була написана стаття «К вопросу о химическом составе почв». В 1916 р. з'явилась стаття вченого «Из записок по польскому вопросу», і в тому ж році він почав роботу над книгою про живу речовину. Про це згадував: «У Шишаках на «Кобилі» в лісі я працював з великим піднесенням. Я з'ясував для себе основні поняття біогеохімії, різку відмінність біосфери від інших оболонок Землі, основне значення в ній розмноження живої речовини. Я розпочав писати з великим натхненням, з широким планом викладу» [3].

Разом із ювілеєм спорудження дачі вченого на Бутовій горі, в цьому році сплинула ще одна вікопомна подія. Виповнилось 100 років першому портретному зображенню В.І. Вернадського [5]. Тоді Володимир Іванович було 50 років. Він переживав кращу пору свого духовного, інтелектуального та фізичного розвитку. Все це прекрасно передано на портреті. Намалювала його художниця, яка походила із старовинного козацько-старшинського роду Зарудних, Катерина Зарудна-Кавос (1861–1917). Сучасники згадують, що ця жінка була непересічною особистістю. В.І. Вернадський називав її «носієм божественного вогню» [5]. За своє коротке життя вона зробила дуже багато.

Проводила активну просвітницьку роботу, вчила грамоті селянських дітей. Пані Катерина приходилась родичкою Володимира Івановича (кузина дружини вченого), тому її смерть була для нього великим потрясінням. Із цього приводу у щоденнику за грудень 1917 р. він залишив душе щемний розлогий запис. Наведемо лише завершальні рядки з нього: «Гарне враження дає врешті-решт її життя, все присвячене вищому. Вмерла вона у психічному розладі, не в змозі пережити того світу злості, крові, який випав на нашу долю. Вона важко переносила війну; революцію перенести не змогла і зламалась» [5]. За заповітом видатної художниці, після її смерті портрет В.І. Вернадського і ще одне намальоване вуглиною портрета вченого разом з архівом та бібліотекою було передано до фондів Літературного музею Пушкінського дому в Санкт-Петербурзі, де він зберігається, нагадуючи про те, яким Володимир Іванович був у літні дні 1914 р. під час відпочинку на Шишаччині.

На дачі Вернадських жила улюблена племінниця вченого Ганна (Нюта) Короленко (1884–1917), яку Володимир Іванович ставив навіть попереду своїх дітей, називаючи дочкою. Після смерті матері, сестри В.І. Вернадського, із серпня 1910 р. вона жила у родині Вернадських. Ганна Сергіївна Короленко — талановита арфістка, викладачка Музичного інституту в Санкт-Петербурзі, хворіла на сухоти. Тому Вернадські старались вивезти її на природу, зокрема і до Шишак. Тут вона вела свій щоденник. Вже після смерті Ганни Короленко В.І. Вернадський постійно звертався до нього. Про це він не раз занотовував: «Ці дні читав (точніше розбирав) інтимний, дорогий для мене щоденник Нюти у Шишаках, травень 1916 р., 25 років тому написаний олівцем...» [2]. На дачі Вернадських бували: В.Г. Короленко — письменник-демократ, троюрідний брат В.І. Вернадського, старша дочка Володимира Галактіоновича Софія, яка залишила про це свої спогади (усне повідомлення вернадиста В.В. Лаврова), професори-історики О.О. Корнілов, І.М. Гревс, академік, вчений-східнознавець С.Ф. Ольденбург разом із родинами.

Дача Вернадських у роки громадянської війни була зруйнована. На початку 90-х років ХХ століття виникла ідея відновлення садиби [2]. У 1993-1994 рр. на місці садиби вченого були проведені археолого-архітектурні експедиції, якими встановлено її історичну межу, місця розміщення основних споруд (будинку Вернадських, хати наглядача, господарчих будівель, альтанки), їх фізичні параметри та планувальну схему. Встановлено, що будинок був чотирикутний у плані, розміром 13х12 м, з виступом для тераси, орієнтований на південь. Мав цегляний фундамент на вапняковому розчині. Під час розкопок було знайдено уламки таврованої цегли та кахель з дачного будинку [2]. Протягом 1994-2004 рр. під керівництвом кандидата архітектури, професора В.М. Губаря розроблено чотири проекти відновлення дачі В.І. Вернадського та створення на її основі багатоцільового комплексу [2]. У 2012-2013 рр. спеціалістами Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка під керівництвом архітектора А.Є. Канюка розроблено ще один проект «Культурно — просвітницький центр «Будинок — музей — садиба В.І. Вернадського» у селі Яреськи Шишацького району Полтавської області».

Шишаччина вшановує історичну пам'ять про видатного природодослідника. Його ім'я носить вулиця у новому районі селища, Шишацька спеціалізована школа, де діє музей В.І. Вернадського і де у 1993 р встановлено погруддя вченого (автор — Н.М. Деревус-Лоренс — член Національної спілки художників України, Заслужений діяч мистецтв України, Народний художник України; бронза, 1990 р.) [2].

З березня 1988 р. до 125-річчя від дня народження В.І. Вернадського на Бутовій горі було відкрито пам'ятний знак у вигляді глиби з бутового каменю з гранітною вставкою (з Тахтаївського родовища Кобеляцького району), на якій була закріплена мідна дошка з написом: «На этом месте была усадьба и дачный дом естествоиспытателя и мыслителя, крупнейшего организатора

науки, первого президента Украинской академии наук Владимира Ивановича Вернадского» [7]. 29 травня 2013 р. до 150-річчя від дня народження В.І. Вернадського на Бутовій горі відбулося урочисте відкриття погруддя вченого (автор — В.С. Федічев — український скульптор, член Національної спілки художників України, Заслужений діяч мистецтв України).

Таким чином, наведені матеріали — найбільш повна сучасна спроба розглянути життя академіка В.І. Вернадського у Шишаках. Вона у повній мірі доповнює українську складову його багатогранної біографії, а також біографій його рідних, усіх інших добродіїв, які прислужились розбудові дачі Вернадських на Бутовій горі. Життєвий шлях кожного з них та характер діяльності у згаданий період дають змогу краще зрозуміти ті етапи, які пройшов цей вікомний куточок Полтавщини.

Вважаємо, що у подальшому слід зробити усе можливе для надання рухомого процесу «полтавського Приютіна» Вернадських, носіями якого є люди. Гадаємо, що ця важлива робота ще попереду.

Література

1. В.И. Вернадский и Крым: люди, места, события... / Н.В. Багров, В.Г. Ена, В.В. Лавров и др. — 2-е изд., перераб. — К.: Лыбидь, 2012. — 248 с.
2. В.І. Вернадський і Полтавщина: факти, документи, бібліографія / Уклад. Самородов В.М., Кигим С.Л. / Наук. ред. К.М. Ситник. — Полтава: Полтав. літератор, 2008. — 260 с.
3. Гумилевский Л.И. Вернадский. — 3-е изд. — М.: Молод. гвардия, 1988. — 255 с.
4. Кигим С.Л. Маловідоме про Шишацьке оточення родини Вернадських // Полтавський краєзнавчий музей: Збірник наукових статей. Маловідомі сторінки історії, музеєзнавство, охорона пам'яток. Випуск VII / Редкол. Волошин Ю.В., Киридон А.М., Мокляк В.О. та ін. — Полтава: Дивосвіт, 2012. — С. 428–437.
5. Самородов В. 100 років першому живописному портрету В.І. Вернадського // Край. — 2013. — № 116. — С. 12–13.
6. Сьтник К.М., Стойко С.М., Апанович Е.М. В.И. Вернадский. Жизнь и деятельность на Украине. — К.: Наук. думка, 1984. — 236 с.
7. Хурса В.В. Вернадський у Шишаках: Іст.-краєзн. нариси, дослідження. — Полтава-Шишаки: «Екотур», «Полтавський літератор», 2009. — 239 с.

ЖИВА РЕЧОВИНА У ПРАЦЯХ АКАДЕМІКА В.І. ВЕРНАДСЬКОГО

Закалюжний В.М.

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

У роботі В.І. Вернадського "Біосфера" вперше на багатому фактичному матеріалі було не тільки розкрито зміст поняття "біосфера", але й обґрунтовано, наскільки це поняття є важливим для розуміння сутності фактично всіх явищ, що відбуваються на поверхні Землі. Конспект праці про біосферу Вернадський написав в роки революційного лихоліття, перебуваючи на Полтавщині на Бутовій горі в околицях селища Шишаки і успішно розробляючи проблеми нової на той час науки біогеохімії. У жовтні 1918 року академік Вернадський виступив з науковою доповіддю з проблем біогеохімії перед членами полтавського товариства любителів природи [1, 3, 4].

У наступних працях В.І. Вернадський усебічно розвинув учення про біосферу. У його роботах немає універсального, застиглого поняття біосфери, якого б учений потім дотримувався як єдино вірного, але весь хід його міркувань дає підстави вважати, що біосфера — це цілісна геологічна оболонка Землі, наповнена життям і якісно перетворена ним у напрямку формування й підвищення придатних для життя властивостей.